

گفتاوی از ضرب المثل های سعدی

www.ketab.ir

ماهرخ متوسل

سرشناسه	:	سعدی، مصلح بن عبدالله، - ۱۶۹۱ق.
عنوان و نام پدیدآور	:	Sa'di, Mosleh-ibn Abdollah
مشخصات نشر	:	گلستانی از ضرب المثل های سعدی / [گردآورنده] ماهرخ متوسل.
مشخصات ظاهری	:	شیراز: انتشارات شاه چراغ (ع)، ۱۳۹۷.
شابک	:	۲۶۲ص.
وضعیت فهرست نویسی	:	9786008950752
یادداشت	:	فیبا
یادداشت	:	واژه نامه.
موضوع	:	کتابنامه: ص. ۳۲۵.
موضوع	:	سعدی، مصلح بن عبدالله، - ۱۶۹۱ق.، گلستان، برگزیده
موضوع	:	Sadi, Mosleh-ibn Abdollah . Golestan . Commentaries
موضوع	:	ضرب المثل های فارسی
موضوع	:	Proverbs, Persian
موضوع	:	شعر فارسی -- قرن ۷ق.
موضوع	:	Persian poetry -- 13th century
شناسه افزوده	:	متوسل، ماهرخ، ۱۳۲۲ -، گردآورنده
رده بندی کنگره	:	ض ۱۳۹۷/۱۱/۵۲۱ PIR
رده بندی دیویی	:	۸۹۱/۳۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۵۶۸۹۹۷

تلفن ۳۲۳۱۶۰۲ و ۳۲۲۲۱۹۱۶

گلستانی از ضرب المثل های سعدی

ماهرخ متوسل

شابک ۲-۷۵-۸۹۵۰-۶۰۰-۱۷۰

نوبت و سال چاپ: اول ۱۳۹۸ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه قطع وزیری

لیتوگرافی / چاپ و صحافی: شریعت

حروف چینی و صفحه آرایی: اطلس دهقانی

ویراستار: دکتر حبیب اله حسینی میرآبادی

طرح جلد: خانم سارا سرکوبی

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

Printed in the Islamic Republic of Iran – Shiraz

حق چاپ محفوظ است

صفحه	عنوان
۷	مقدمه
۸	تعاریف ضرب المثل، تمثیل و ارسال مثل
۸	پیشینه‌ی ضرب المثل
۱۱	گلستان
۸۵	بوستان
۱۵۵	غزلیات
۲۲۱	منابع و مأخذ
۲۲۵	واژه‌نامه

مقدمه

شیخ مصال الدین مشرف بن عبدالله متخلص به سعدی شیرازی از بزرگ‌ترین سخن‌وران جهان است. ولادت وی در سال‌های اولیه‌ی سده‌ی هفتم هجری حدود سال ۶۰۶ ه.ق در شهر شیراز بوده است. تاریخ دقیق تولد سعدی را دست نیست و درگذشت او را نیز بین سال‌های ۶۹۰ تا ۶۹۴ دانسته‌اند. شیخ اجل استاد سخن، پادشاه سخن و فرمانروای بلامنازع سخن فارسی از القاب اوست. نگارش بوستان و گلستان را عاقل شهرت و بلند آوازی سعدی است.

سعدی در قرن هفتم در سوره‌ی اتابکان در شیراز می‌زیست. اتابکان شیراز با هشیاری و خردورزی و پرداخت خراج، شیراز را از تشرش و آسیب و فتنه‌ی مغولان در امان نگاه داشتند؛ اما در دوره‌ی اتابکی صوری آبش خاتون، مأمورین مغول همه‌ی خارس در شیراز را اداره می‌کنند و سعدی، شیراز آشفته و اسیر در چنگال یاغیان را بر نمی‌تابد و ترک دیار می‌کند، در سال ۶۶۲ ه.ق در بغداد منزل می‌گزیند و پس از زیارت خانه‌ی خدا به شیراز بر می‌گردد (کمالی سروستانی، ۱۳۹۷: ۱۱).

سعدی زیبایی، لطافت، مانایی، نکته‌دانی، بلاغت و شیوایی، پختگی سخن را در این آشوب و بلوا به دست آورد و به حق شایسته‌ی همه‌ی این القاب است.

بسیاری از مخاطبانی که حکایت‌ها و اشعار گلستان را مطالعه می‌کنند، این پرسش برایشان پیش می‌آید که چرا در شهد و شکر استاد سخن تناقض وجود دارد؟! مثلاً در جای می‌گوید: «گر راست سخن گویی و در بند بمانی / به زان که دروغت دهد از بند رهایی» و در جای دیگر می‌گوید: «دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه‌انگیز»

در پاسخ به این سوال و اشکال وارد شده، این پاسخ زیبا و سنجیده جالب توجه است: «سعدی در این کتاب، انسان را با دنیای او و با همه‌ی معایب و محاسن و با تمام تضادها و تناقض‌هایی که در وجود او هست، تصویر می‌کند. در دنیای گلستان زیبایی در کنار زشتی، اندوه در پهلوی شادی است و تناقض‌هایی هم که عیب جویان در آن یافته‌اند، تناقض‌هایی است که در کنار دنیاست. سعدی چنین دنیایی را که پر از تناقض و تضاد و سرشار از شگفتی و زشتی است، در گلستان خویش توصیف می‌کند و گناه این تناقض‌ها و زشتی‌ها بر او نیست؛ بر خود دنیاست.» (عبدالاحسین

تعریف ضرب‌المثل، تمثیل و ارسال مثل

ضرب المثل: کلامی کوتاه و کلیشه‌ای برای بیان معنایی عمیق که میان مردم مشهور است. تمثیل: بیان کردن شعر، حدیث، داستان و مانند آن به عنوان مثال در سخن، تشبیه کردن. ارسال مثل: عبارت نظم یا نثر را به جمله‌ای که مثل یا شبیه مثل و متضمن سخن حکیمانه بیارایند و این صنعت همه جا موجب آرایش و تقویت بنیه‌ی سخن می‌شود. (همایی ۱۳۹۱: ۳۲۹)

در مثل چهار امتیاز موجود است که در سایر انواع کلام با هم یافت نمی‌شود و آن چهار عبارت‌اند از: ۱- اختصار لفظ ۲- وضوح معنی ۳- حسن تشبیه ۴- لطافت کنایه و این آخرین درجه‌ی بلاغت محسوب می‌شود. (بهمنیار، ۱۳۸۱: ۱۸)

پیشینه‌ی ضرب‌المثل

امثال در زبان فارسی، ریشه‌ای قدیمی و ریشه‌ای عمیق دارند و به احتمال قوی از دوره‌های پیش از اسلام وجود داشته‌اند زیرا کلمات یا عبارات یا اشعاری که به عنوان مثل به کار برده می‌شود، در هر زبان مدت‌ها باید در استعمال آن بگذرد و سال‌ها بر زبان مردم جاری شود تا به صورت مثل درآید و هیچ گاه یکبار، و اگر آن به وجود نمی‌آید؛ اما در زبان عرب سابقه‌ی تدوین مثل‌ها پیش از ادب فارسی است. اصطلاح مثل پیش از اسلام در میان تازیان رواج داشته و به همین معنی در قرآن به کار رفته است. از آن جاکه عرب هیچ سخنی را بدون ضرب‌المثل ادا نمی‌کردند، سخت به کاربرد و استفاده و جمع‌آوری امثال ممتد داشته‌اند. کار گردآوری امثال عرب از عصر جاهلی آغاز شد و کهن‌ترین اثر موجود از آن مفضل صبی (۶۸۰ هجری) است که شامل ۱۸۰ مثل می‌شود. (ذوالفقاری، ۱۳۹۲: ۵۸)

اما به دلیل کم اهمیت شمردن ضرب‌المثل در ادبیات سنتی، با فاصله‌ی چند قرن پس از زبان عربی بود که ضرب‌المثل‌های فارسی جمع‌آوری و تدوین شد. نخستین بار رشید و ط (۵۱۶ میلادی) ترجمه‌ی برخی امثال عربی را به فارسی در کتاب "لطایف الامثال و طرایف الاحوال" نگاشت. (همان، ۵۹)

در سال‌های قبل از ۱۳۰۰ شمسی ۱۸ کتاب مستقل، رساله یا جزوه در خصوص ضرب‌المثل نوشته شده است که کامل‌ترین آن‌ها مربوط به هبله رودی (۱۰۴۹) و علی اکبر حسینی (۱۲۶۹) است. (همان، ۵۹)

پس از آن در سال ۱۳۰۸ علامه دهخدا شاعر، فرهنگ نگار و سیاست مدار بزرگ ایرانی اولین جلد کتاب امثال و حکم را منتشر کرد و تا سال ۱۳۱۱ به چهار جلد رسید که از آن زمان تا به امروز بارها تجدید چاپ شده است. امثال و حکم تشکیل شده است از امثال، حکم، زبان‌زدها، کنایات، امثال عربی، اصطلاحات، اشعار معروف و جملات مشهور از نویسندگان و شاعران فارسی زبان که مجموع آن‌ها به سی هزار می‌رسد و در این مجموعه‌ی ارزشمند ریشه‌ی بسیاری از مثل‌ها را عنوان کرده است.

درباره‌ی ضرب‌المثل‌های استاد سخن سعدی، کتاب‌ها و مقالات بسیاری تا بدین روز نوشته شده است. در این زمینه دکتر حسن ذوالفقاری کتاب فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی سعدی را به شیوه‌ی الفبایی مرتب کرده‌اند. رضا مسعود نیز کتابی در قالب ضرب‌المثل‌های سعدی به صورت الفبایی نوشته‌اند. ابراهیم شکور زاده تعدادی از ضرب‌المثل‌ها را به صورت الفبایی همراه با همسان فرانسوی در کتاب خود آورده است؛ اما پژوهشی به شکل کتاب حاضر یعنی ذکر ضرب‌المثل‌های گلستان، بوستان و غزلیات و غزل‌های عرفانی و الحاقی به طور مجزا با شرح مفاهیم ابیات و واژه نامه‌ی کلمات نامأنوس تاکنون صورت نگرفته است.

www.ketab.ir